

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.08.2018 ✓Accepted/Kabul: 20.11.2018

DOI: 10.30794/pausbed.450535

Araştırma Makalesi/ Research Article

Balkanal, Z. (2019). "Türk Kültürünün Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat'ı Sanatında Uygulamaları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 35, Denizli, s. 341-352.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN DEĞER YARGILARINI YANSITAN KİLİM MOTİFLERİNE TASARIM AÇISINDAN ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM; KAAAT'I SANATINDA UYGULAMALARI*

Zeynep BALKANAL*

Özet

Anadolu insanı kilim motiflerine çok çeşitli anlamlar yükleyerek dokumalarını oluşturmuştur. Kilim motiflerinin çok zengin çeşitliliğe sahip oluşu birçok sanat dalını da estetik yönden etkilemektedir. Bu sanat dallarından bir tanesi de kaat'ı sanatıdır.

Kaat'ı sanatı bir motif veya yazı örneğinin kâğıt veya deriden oyulması suretiyle meydana getirilen eserlere verilen addır. Kaat'ı sanatının farklı materyal ve tasarımlarla uygulanabilirliğini göstermek ve kaat'ı sanatına kilim motifleri ile farklı bir boyut kazandırmak amacıyla kurutulmuş doğal yapraklar üzerine kilim motifleri değişik şekillerde tasarımları yapılarak uygulanmıştır. Tasarım sürecinde alışılmışın dışında ve daha önce yapılmamış farklı bir görsellikte hem malzeme hem de teknik açısından kendine has bir özellik taşıyan özgün eserler oluşturulmuştur.

Makalede Türk kültüründe zengin çeşitliliğe sahip olan kilim motiflerinin taşıdığı sembolik ve ikonografik anlamlar (evlenme, doğum ve çoğalma ile ilgili motifler, nazardan ve çeşitli kötülüklerden korunma amaçlı motifler, bereketi ve mutluluğu simgeleyen motifler gibi) üzerinde durulmuş ve kaat'ı sanatında uygulamaları tasarım açısından incelenerek örnekleri ile aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dokuma, Motif, Kaat'ı, Tasarım.*

AN ALTERNATIVE APPROACH TO KELIM MOTIVES REFLECTING THE VALUE JUDGEMENTS OF TURKISH CULTURE IN TERMS OF DESIGN; APPLICATIONS IN THE ART OF KAAAT'I

Abstract

Anatolian people ascribe a meaning to rug motifs and make weavings. The fact that rug motifs have a rich variety has an impact on a great many branches of art. One of these arts is kaat'ı.

The art of kaat'ı is the name given to the works formed by carving a motif or a sample over paper or leather. In order to show the applicability of the art of kaat'ı with different materials and designs and make the art of kaat'ı attain a different dimension with rug motifs, these motifs were applied on natural dried leaves with various designs. In the process of design, original works with peculiar characteristics were formed in a different imagery in terms of both materials and techniques.

In the current paper, symbolic and iconographic meanings (the motifs regarding marriage, birth, populating, the motifs protecting from evil eye and different evils and other motives symbolizing abundance and felicity etc.) that rug motifs having a rich variety in Turkish culture, were studied and the application of the art of kaat'ı were investigated in terms of design by conveying them with samples.

Key Words: *Weaving, Motive, Kaat'ı, Design.*

*Bu makalenin bir bölümü, 03-05 Mayıs 2018 tarihlerinde Denizli'de gerçekleştirilen Denizli 2. Ulusal El Sanatları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Bolu/TÜRKİYE
e-posta:zbalkanal@gmail.com (orcid.org/0000-0003-4967-4164)

GİRİŞ

Kültür toplumlar arasındaki farklılıkları belirleyen aynı zamanda birçok coğrafyanın özelliklerini taşıyan bir unsurdur. Türk kültürünü dünyadaki çoğu kültürden ayıran birçok özellik bulunmaktadır. Bunların içerisinde geçmişten günümüze kadar çok zengin sanat eserleri meydana getirilmiştir. Anadolu insanı özellikle el sanatlarında duygu ve düşüncelerini yansıtmıştır.

Geleneksel el sanatları ortak kimlik, duygu ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile kendisini gösteren kültürel miras ve bu mirasın kodlarıyla oluşan kültürel belleğin bir unsurudur. Halkın doğumdan ölüme hayatın her safhasında gerçekleştirdiği gelenek, görenek ve adetlerin, toplumsal uygulama ve törenlerin vazgeçilmez eşyaları ve estetik değerlerini yansıttığı ürünleridir (Arioğlu, Aydoğdu Atasoy, 2015:112). Türk kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan dokumalar zengin motif, renk ve kompozisyon özelliğine sahiptir. Dokumalarda kullanılan motiflerin sembolik anlamları sözsüz iletişimi sağlayan temel unsurdur. Anadolu insanı dokumalarda duygularını vurgulamak ve anlatmak için motiflerin dilinden yararlanmıştır. Motifler geçmişten günümüze birçok sanat dalında etkileyici bir unsur olmuştur. Motiflerin sembolik anlamları dokumalara ayrıca bir özgünlük ve ruh katmıştır.

Motif ve desen kelimesi halk dilinde daha çok oyu, organti (öğrenti), yangıç, yanış, naniş, nakış gibi isimlerle telaffuz edilmektedir. Günümüzde Orta Asya Türk devletlerinde bu ifadeler için oyu kelimesi kullanılmaktadır (Deniz, 2010: 53). Halı ve kilimdeki motifler birer sanat eseri olmaktan öte, bir duygunun, bir sosyokültürel hayatın, en genel tabiri ile sosyal tarihin dile getirildiği kitap sayfaları ve tarihi vesikalardır. Başka deyişle “motif, figür, sembol ve şekillerin tarihin belirli bir noktasındaki zihniyet ve tutumların ürünleri oldukları açıktır” (Mülayim, 1998: 222).

Motiflerin dili bazı mitolojik hikâyelerde, Anadolu destanlarında ve masallarında karşımıza çıkmaktadır. Ögel (1995) Türk Mitolojisi adlı eserinde “halı ile haber verme de Türk destanlarının yerli bir düşüncesidir: Bir Hanın küçük oğlu, devin zindanında hapis iken, zindanda dokuduğu bir kilimle (kilem) babasına haber veriyor. Han da gelip oğlunu kurtarıyor. Demek ki kilim dokunurken, nakışlar arasında bazı işaretler konuyor ve böylece haber veriliyordu. Bu durumda, nakışların bir dili var demektir. Halı dokuma yolu ile haber verme düşüncesi, Anadolu masallarında da çok yaygındır” (Ögel, 1995: 166-167) ifadesi ile motiflerin geçmişten günümüze bir dili olduğunu vurgulamıştır.

Türkler öteden beri göçebelik gereği, dağ, gök, su, güneş gibi ilk çağ felsefesine dayalı anasırı erba gerçekleri temelinde, Şamanizm, Buda, Tao, Zerdüş, Mani, Musa, İsa gibi zamanın inançlarına yabancı değillerdi. Anadolu’ya gelmeye başladıklarında, sünnet ve molla Müslümanlığından çok, Nakşibendilik, Kalenderlik, Melamilik, Mevlevilik, Bektaşilik, Ahilik gibi günlük yaşam içinde doğru olanı gerçekleştiren ve insan varlığını yücelten tasavvuf inancını benimsemişlerdi. Anadolu’ya özgü motiflerin oluşmasında, Türklerin hoşgörülü yöntemlerinde dört yöndeki kültürlerin birbirlerini etkilemiş olmalarının önemi büyüktür (Çoruhlu, 2002: 80).

Motifler geçmişten günümüze taşıdıkları anlamlar dolayısı ile süsleme unsuru olarak birçok yerde kullanılmıştır. Örneğin halı ve kilimden farklı olarak dekoratif ve mimari süslemelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. En çarpıcı örneklerinden bir tanesi Anıtkabir’in çeşitli yerlerinde kullanılan kilim motifleridir. Taşıdıkları anlamlar itibarıyla Anıtkabir’de koçboynuzu, yaba veya ok-yay, kenar suyu olarak da tarak motifleri kullanılmıştır. Çakmakolu Kuru (2017), “Anıtkabir’deki Renkli Taş Süslemeler-İkonografik Bir Yaklaşım-” adlı makalesinde Anıtkabir’de kullanılan motiflerin anlamlarından ve bu motiflerin neden kullanıldığından bahsetmiştir. Makalenin sonuç bölümünde yer alan “Aslında kendisi başlı başına bir sembol olan Anıtkabir’in çalışmamıza konu teşkil eden renkli taşlarında kullanılan ve Türk tarihinin derinliklerinden gelen motiflerinde seçimin rastgele olmadığı açıktır. Anıtkabir’in, başta tasarımı olmak üzere, heykel, kabartma ve yapıdaki yazıları gibi, söz konusu edilen motiflerinin de “süsleme” ötesinde bir anlam ifade ettiği, özenle seçildiği görüşünderiz. Türklerin İslam öncesinde de Müslüman olduktan sonra da küçük sanatlarında ve mimarilerinde kullandıkları bu motif ve damgalar Anıtkabir’de çoğu zaman aynen, bazen de asıllarına sadık kalınarak yeni düzenlemelerle karşımıza çıkmaktadır” ifadesiyle de kullanılan her motifin bir anlamı olduğunu vurgulamıştır (Çakmakolu Kuru, 2017: 91). Anıtkabir’de bolluk, bereket, kuvvet sembolü olarak bilinen koçboynuzu motifleri, savaşçılık ve yiğitlik sembolü olarak yaba da denilen ok-yay motifleri, bu motiflerin yanı sıra tarak motifleri zemininin büyük bir halı ile kaplı olduğu izlenimini vermek için kullanılmıştır (Çakmakolu Kuru, 2017: 80, 87, 89).

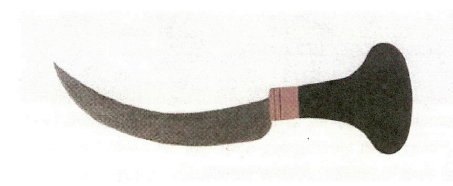
Geçmişten günümüze motiflerin taşıdıkları anlamlar dokundukları yöreye göre şekil almış ve özdeşleşmiştir. Anadolu insanı farkı zamanlarda ve mekânlarda yaşadığı halde motiflerin dili ortak dil olmuş her zaman çeşitliliğini ve özelliğini korumuştur. Motiflerin anlamları ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve bu araştırmalar incelendiğinde anlamların aşağı yukarı aynı şeyleri ifade ettiği görülmüştür. Genellikle kadınlar tarafından dokunan motifler nazardan ve kötü gözlerden korunma amaçlı motifler (el, parmak, tarak, göz, pıtrak, akrep, kurtağzı, çengel, çakmak vb.), evlenme, doğum, bereket ve mutluluğu simgeleyen motifler (eli belinde, koçboynuzu, bukağı, saç bağı, sandık, yıldız, kuş, bereket, küpe vb.) gibi isimler almıştır.

Makalemize konu olan tasarımlarda kilim motifleri kaat'ı sanatı tekniği ile kurutulmuş yapraklar üzerine uygulanmıştır. Türk süsleme sanatlarımızdan kaat'ı sanatı bir süsleme deseninin kâğıt veya derinin, uygun bir bıçakla, makasla oyulması, kesilmesi, istenilen bir zemine yapıştırılması işlemidir. Kaat'ı sanatını Özönder, Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğünde, yazı veya motifi, küçük ve sivri kalemtraşla kuralına göre kesip çıkararak başka bir yere yapıştırma sanatı olarak tanımlamıştır. Kaat'ı kesme, kesilme anlamına gelen Arapçadan Osmanlıcaya geçmiş bulunan kat kelimesinden gelir. Yapılan işleme "mukatta", sanatkârına "katta" (çoğulu "kattan") denir (Özönder, 2003: 105). Kaat'ı, zaman içerisinde "kaatı", "katığ", "katia", "kağı", "katiacı", isimlerini alarak kullanılmıştır (Özönder, 2003: 105). Kaat'ı sanatı uygulamalarında oyulan kâğıttan elde edilen desen ve desen zemini, negatif-pozitif parçalar olarak ta değerlendirilebilir. Oyulup çıkarılan motife "erkek oyma", oyulmuş iç kısımlara ise "dişi oyma" denir.

Türklerin kâğıt ve deri oymacılığı olarak bilinen "kaat'ı" sanatını İslamiyet'ten önce buldukları coğrafyalarda kültürel birikimleri ile oluşturdukları ve İslamiyet'ten sonra ise Uzak Doğu etkilerini; İran, Arap ve Bizans etkileriyle sentezleyerek Osmanlı kültürü çatısı altında Avrupa'ya yaydıkları bildirilmekte ve Türk kaat'ı sanatının bu uzun kültürel tarihi süreçte Türk süsleme sanatları içinde yerini aldığı belirtilmektedir (Özdemir, 2012: 104).

Kaat'ı sanatının ana malzemesi kâğıttır. Kâğıdın yanı sıra deri de kullanılan malzemeler arasındadır. Yapılacak tasarıma göre ebrulu, renkli, doğal boyanmış kâğıtlar kullanılabilir. Kesilen parçaları zemine yapıştırmak için kimyasal yapıştırıcılar uygun değildir. Kimyasal yapıştırıcılar, yapıştırırken çabuk kuruması, yapıştırılan yerde iz bırakması ve zamanla özelliğini kaybetmesi gibi nedenlerden kaat'ı sanatında tercih edilmez. Kesilen parçaları yapıştırma için muhallebi denilen yapıştırıcı malzeme kullanılmaktadır. Muhallebi buğday nişastası, su ve şap ile elde edilen bir yapıştırıcıdır. Belirli ölçülerde malzemeler karıştırılarak pişirilir. Pişirme esnasında miktara göre içerisine şap katılır. Şap koyulmasının nedeni kâğıdın kurtlanmasını önlemektir. Muhallebinin özelliği yapıştırılan yerde kuruduktan sonra iz bırakmamasıdır.

Kâğıt ya da başka bir malzemeyi oymak için eskiden nevrege olarak bilinen eğri ve ağız çok keskin bıçaklar kullanılmıştır (Fotoğraf 1). Günümüzde oymalarda kretuar bıçağı kullanılmaktadır (Fotoğraf 2)

Fotoğraf 1. Oymacılıkta eskiden kullanılan keski aleti "nevregen" (Mesera, 1998)

Fotoğraf 2. Kretuar Bıçağı

İster kaat'ı sanatı uygulansın, isterse kilim motifleri kullanılsın ya da bambaşka bir teknik ve malzeme çalışmada yer alsın esere değer katan başlıca öğe tasarımdır. Önlü (2004) "Tasarımda Yaratıcılık ve İşlevsellik Tekstil Tasarımındaki Konumu" adlı makalesinde, tasarım sürecinde ortaya konan ürün belirli bir amaca hizmet etmeli, bilinçli bir düşünce sonucu ortaya çıkarak işlevsel olmalı, alışılmışın ötesinde ve daha önce hiç yapılmamış ya da benzerlerinden çok farklı bir görsellikte, kendine has bir özellik taşımalıdır (Önlü, 2004: 86) diyerek tasarımda yaratıcılık ve işlevselliği kısaca özetlemiştir.

Tasarım gerek kompozisyon gerekse kullanılan malzeme açısından bakıldığında izleyen kişiye vermek istediği duygu ve düşünceyi verebiliyorsa ya da farklılık hissettiriyorsa amacına ulaşmış demektir. Doğa tasarım konusunda her zaman bir esin kaynağı olmuştur. Tasarımcıya farklı renk, biçim, doku gibi özellikleri ile sonsuz tasarım olanakları sağlamaktadır. Doğadan esinlenen tasarımcı kişisel bakış açısı ve yeteneği ile estetik açıdan son derece özgün ürünler tasarlayabilir.

Çalışmamızda tasarımın yukarıda anlattığımız boyutları düşünülerek tasarımlar oluşturulmuş esin kaynağı olarak doğadaki yapraklar ve kilim motifleri kullanılmıştır. Bunlar kaat'ı sanatı ile uygulanarak tasarımlar oluşturulmuştur. Bu sayede el sanatımız satılabilir hale gelmiş ve yaşatılmasına katkı sağlanmıştır.

13-18 Ekim 2017 tarihleri arasında, Bolu Belediyesi Ressam Mehmet Yüçetürk Sanat Merkezi'nde, "Motiflerin Yaprakla Dansı" isimli Kaat'ı Sergisi yapılmıştır. 40 eserden oluşan serginin oluşturulma süresi, doğadan yaprakların toplanıp kurutulması aşaması, tasarımların ve malzemelerin hazırlanması ve uygulanması dâhil yaklaşık olarak 5 yıl sürmüştür. Tasarımlar sanatseverlerin beğenisine sunulmuş ve büyük bir ilgi ile izlenmiştir. Serginin amaçları halı-kilim motiflerimize ve anlamlarına, kaat'ı sanatına ve bunların doğal malzemelerle sunumuna dikkat çekmektir. Sergi, emek ve ruhun yansımaları olan motiflerin farklı anlamlarını ve tasarımlarını ziyaretçilerle buluşturmak, geçmişi bugüne ve geleceğe taşımak adına anlamlı olmuştur. Kilim motiflerimizin taşıdığı anlamlar ve bilinmeyen yönleri gözler önüne serilmiştir. Tasarımlarda kullanılan kilim motiflerinin anlamlarının da paylaşılması ziyaretçilerin kendilerinden bir şeyler bulmasına ve geçmişteki birçok gelenek ve göreneğin anımsanmasına vesile olmuştur.

Ürünlerde doğal malzeme kullanılması, kilim motiflerine ve kaat'ı sanatına vurgu yapılması tasarımsal açıdan dikkat çekici ve önemlidir. Bu önem doğrultusunda geleneksel dokuma motiflerimizin farklı bir alanda ve farklı bir malzeme ile kullanılması ve yapılan ürünlerin sergilenmesi kilim motiflerimizin ve kaat'ı sanatımızın tanıtımı açısından dikkat çekici olmuştur.

Kaat'ı sanatı çalışmalarında uygulanan negatif-pozitif parçalar yani erkek ve dişi oyma tekniği tasarımların oluşturulmasında kullanılmıştır. Tasarımlar kilim motiflerinin kurutulmuş yapraklar üzerine kaat'ı tekniğinde oyulması ile oluşturulmuş ve oyulmuş kısımdan çıkarılan parçalar tasarımların bütünlücüsü olarak kullanılmıştır. Sergide bulunan eserlerin hepsinde doğal yapraklar kullanılmış ve boya kullanılmamıştır. Yaprakların kuruduklarında almış oldukları renkler tasarımlara ayrı bir hava katmıştır. Tasarımlar zemine yukarıda anlattığımız doğal yapıştırıcı ile yapıştırılmıştır.

Tasarımlarda kullanılan motifleri taşıdıkları anlamlardan yola çıkarak iki grupta inceleyebiliriz:

1. Nazardan ve Kötü Gözlerden Korunma Amaçlı Motifler

Göz Motifi: Sağ sol gözü birlikteliği, güneş ve ayı temsil eder. Nazar ve kötü göz diye adlandırdığımız zararlı ve öldürücü bakışların çıkış noktası insan gözüdür. Gözün verdiği zararların önlenmesinin en kesin ve etkin çaresinin yine kendisi olduğu kabul edilmektedir. En kuvvetli bakış bile gözle uzaklaştırılabilir inancıyla nazar ve kem göze karşı göz, koruyucu olarak kullanılmıştır. Dokumalardaki göz motifi yörelere göre değişiklikler göstermektedir (MEGEP, 2011: 2). Nazardan korunma amacıyla "göz" çeşitli şekillerde stilize edilerek dokumalarda yerini almış, dokumacılar emek verdikleri dokumaları kötü bakışlardan ve niyetlerden korumak amacıyla göz motifini kullanmışlardır. Düz dokumalarda göz motifi çoğunlukla üçgen, beşgen vb. gibi geometrik şekillerde ve sıklıkla koçboynuzu, eli belinde ve bereket motiflerinin etrafında ya da içinde görülmektedir (Etikan ve Kılıçarslan, 2012: 118).

Fotoğraf 3. Göz Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Pıtrak Motifi: Çoğunlukla kare, üçgen ya da beşgen vb. geometrik şekillerde dokunduğu gibi bazen halk arasında, bıtrak (pıtrak) diye isimlendirilen, özellikle kurak bölgelerde çok yetişen, sarmaşık türündeki bir bitkinin, dikenli meyvelerinin stilize edilmiş hali şeklinde de görülmektedir (Deniz, 2000:184). Üzerindeki dikenlerin kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu insanı, onu nazarlık motifi olarak tasvir etmiştir. Pıtrak gibi deyim, ağaçlardaki bolluğu anlatır. Bu motif bereket simgesi olarak da genellikle un çuvallarında, tandır örtülerinde pişmiş toprak kapların üzerinde kullanılmıştır (Erbek, 2002: 108).

Fotoğraf 4. Pıtrak Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Akrep Motifi: Anadolu'da kötülüklerle karşı korunma amacıyla kullanılan motiflerden biridir. Dışarıdan gelebilecek düşman saldırılarına karşı koruma özelliği olduğuna inanılmaktadır. Halı ve düz dokuma yaygılarda akrep figürü çok işlenen bir motiftir. Döşemealtı (Antalya) halılarındakine benzer şekilde hem bir motif ismi hem de "akrepli halı" gibi, halı tipi olarak kullanılır. Halk arasında, akrep motifinin halyı koruyan bir simge olduğuna inanılır. Çok farklı şekilleri vardır. Çok ayaklı, çok kollu işlenmesi korkulan bir hayvan kimliğini ortaya koyar (Deniz, 2010: 62).

Fotoğraf 5. Akrep Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Kurtağzı-Kurtizi Motifi: Anadolu dokumalarında kurtizi, kurtağzı, canavar ayağı koruma amaçlı motiflerdir. İyimserliğin ve korunmanın simgesi olan kurt karanlıkta görebilme yeteneğine sahip olduğu için ışığı ve güneşi sembolize etmektedir. Kilim seccadelerde tarak, parmak, canavar ayağı motifleri mihrap kısmını çevreleyen bordürlerde görülür. Bordürle zemin arasına yerleştirilen bu motifler, zeminler arası renk farklılıklarında dekoratif ve estetik bir nitelikte kazandırır (Erbek, 2002: 102). Ölmez ve Aydoğan (2008) “Yurtpınar (Antalya) Yöresi Dokumaları” adlı araştırmalarında “İt ağzı; Anadolu motiflerinden kurtağzı motifidir. Bu motif stilize edilmiş kurtağzı ve kurt izi şeklindedir” diyerek kurtağzı motifinin bazı yörelerde farklı isimlerle anıldığını vurgulamışlardır (Ölmez ve Aydoğan, 2008: 914).

Fotoğraf 6. Kurtağzı-Kurtizi Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Çengel (Çakmak) Motifi: Çengel motifi, Anadolu dokumalarında özellikle kilim ve halıda çok sık kullanılan bir motiftir. Kötü gözün etkisini yok etmek amacıyla kullanıldığı gibi, dişil ve eril kavramlar arasında bir köprü anlamında kullanılmıştır. Anadolu’da nazarla ilgili bir motif olup “çakmak”, eğri alabalık”, “küçük karabalık” gibi çeşitli isimler alır (Erbek, 1986: 25).

Fotoğraf 7. Çengel Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

2. Evlenme, Doğum, Bereket ve Mutluluğu Simgeleyen Motifler

Eli Belinde Motifi: Annelik, doğurganlık, dişilik ve verimlilik sembolüdür. Aynı zamanda uğur, bereket, kısmet, mutluluk ve neşeyi de sembolize eder. Gelin kız ve çocuklu kız, ana kız gibi isimlerle de anılır (Erbek, 2002: 12). Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında insan figürü pek görülmez. Daha çok eli belinde diye anılan süslemeler insan figürüne benzetilir. Çoğunlukla geniş su üzerinde ve zeminde kullanılan, yörelere göre eli belinde, kız, aman kız, tarak, kazan kulpu gibi isimlerle anılan süsleme günümüzde Anadolu’nun hemen her yerinde hem kenar suyunda hem de zemin süslemesinde görülür. Bolluk bereket sembolü olarak kabul edilir (Deniz, 2010: 61). Düz dokumalarda dişiliği, doğurganlık ve üremeyi temsil eden “eli belinde” motifi ile nazarı ve kötü gözü temsil eden “göz” motifi, kadını simgeleyen, kadınlı eşleşen en temel motiflerdir (Akpınarlı ve Arslan, 2018: 74).

Fotoğraf 8. Eli Belinde Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Karnıyarık Motifi: Karnıyarık motifi doğuracak kadın anlamında kullanılmıştır (Durul, 1987: 15). Gebeliği sembolize etmektedir.

Fotoğraf 9. Karnıyarık Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Koç Başı-Koç Boynuzu Motifi: Bereket, kahramanlık, güç ve erkeklik sembolü olan koçboynuzu motifi, Anadolu kültüründe ana tanrıçadan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Boynuz sembolü, insanlık tarihinde her zaman güç, kuvvet timsali olan erkekle özdeşleştirilmiştir (Erbek, 2002: 30).

Fotoğraf 10. Koç Başı-Koç Boynuzu Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Bukağı Motifi: Bukağı kelimesi Türkçede atların ön iki ayağına takılan ve onların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan oluşan ve onları birleştiren 60 cm'lik bir zincirin adıdır. Ailenin devamını simgeler. Aşk ve birleşimi sembolize eder (Erbek, 2002: 76). Sonsuza kadar birlikteliği simgeler. Anadolu dokumalarında aile kurumunun sürekliliğini, âşıkların birbirine olan bağıni ve her zaman bir arada olmaları gerektiğini anlatır (Sevim ve Canay, 2013: 64).

Fotoğraf 11. Bukağı Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Saç Bağı Motifi: Saç bağı motifi evlilik isteğinin olduğunu ifade eder. Anadolu kültüründe kadın duygularını toplum içinde sözle ifade edemez. Bu yüzden Anadolu kadınlarının duygularını ifade ederken kullandıkları motifler vardır. Saç bağı motifi de evlilik isteğinin anlatılmasına yardımcı olan bir semboldür. Anadolu kadınları saçlarına verdiği toplama şekilleriyle duygularını dışa vurmaktadır. “Yeni evli genç kadın saçlarını çift örür ve uçlarına renkli ipliklerden süsler yapar” böylece insanlar bu saç bağlama yöntemiyle o kadının yeni evlenmiş olduğunu anlamaktadır (Erbek, 2002: 66).

Fotoğraf 12. Saçbağı Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Yıldız Motifi: Anadolu dokumalarında mutluluk, iyilik, aydınlık, ışık ve kahramanlığı simgeler (Karahan, 1992: 406). Genel adı, Mühr-ü Süleyman olan yıldız, Süleyman peygamberin yaşadığı yıllardan çok önceleri, Anadolu’da Frigya döneminden beri kullanılmaktadır (Durul, 1974: 278). Dokumadaki zorluğu nedeniyle beş köşeli yıldız, nadir rastlanır. Genellikle altı, sekiz veya daha çok köşeli yıldızlar yaygındır (Erbek, 1986: 19). Türk-İslam dünyasında “Mühr-ü Süleyman” olarak bilinen altı kollu yıldız motifi, Yahudi ve Hıristiyan dünyasında “Davut Yıldızı” adıyla bilinmektedir (İbrahimgil, 2002: 141).

Fotoğraf 13. Yıldız Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Kuş Motifi: Türk dokumalarında çeşitli anlamlar ifade eden kuş; mutluluk, keyif ve sevginin sembolüdür. Güç ve kuvveti de simgeler. Kuş, Anadolu'da kurulmuş çeşitli yerleşimlerin ve İmparatorlukların sembolüdür. Kuşlar ayrıca ilahi mesajlara ve uzun bir yaşama işaret eder (Konuk, 2009: 172). Kilim motiflerinde kuş pek çok anlama gelmektedir. Kuş bazen sevgi, sevgili bazen ölen kişinin ruhudur. Kuş kadın ile özdeşleşmiştir. Kutsaldır, özlemdir, haber beklentisidir. Kuvvet ve kudreti temsil eder (Erbek, 2002: 71). Kartal, şahin, atmaca, doğan gibi kuşlar, Türk mitolojisinde türeyişle ilgili önemli simgesel hayvanlardır. Kartalın hükümdarlık, güç, kuvvetle ilgili simgesel anlamları İslamiyet'ten sonra da devam etmiş, hatta zaman zaman arma olarak da kullanılmıştır. Söz konusu yırtıcı kuş ya da kuşlar bu anlamları ifade eder biçimde gerek küçük sanatlarda gerekse mimari eserler üzerinde kabartma olarak yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002: 111-133-134-151). Uçan hayvanlar sınıfında yer alan kuş, dokumalarda mutluluk, keyif ve sevginin, Anadolu'da farklı yerleşim yerlerinin ya da imparatorlukların, dinsel açıdan gelecekle ilgili bilgi sahibi olma isteğinin sembolüdür. Temsili açıdan güç ve kuvvetin, uzun bir yaşamın, ölünün ruhunun, gurbette yolcusu olanın haber beklediği, anlamlarına gelmektedir (Akpınarlı, 2011: 25).

Fotoğraf 14-15. Kuş Motifli Tasarımlar (Zeynep Balkanal)

İbrik Motifi: İbrik motifi su ve temizlik simgesidir. Özellikle seccadelerde ibrik motifi çok kullanılmıştır (Bayraktaroğlu, 1991: 205). İslam dininin şartlarından olan namazın, başlıca gereklerinden biri abdest almaktır. Abdest almada kullanılan ve böylelikle gündelik yaşamda daha çok yer bulan ibrik, temizliğin ve arınmanın sembolü olarak köylü dokumacının dokuduğu seccadelerde kandil yerine daha çok kullanılmıştır. (Etikan, 2007: 549). Saflığı ve temizliği sembolize eden motif, aynı zamanda hamileliği de simgeler.

Fotoğraf 16. İbrik Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Şamdan Motifi: Şamdan motifleri kilim motifleri arasında çok sık görülmemektedir. Anadolu'da kilimlerde şamdan motifi hayatın aydınlanmasını sembolize etmektedir.

Fotoğraf 17. Şamdan Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

Bereket Motifleri: Bereket ve uğur sembolleri sonsuz mutluluk isteğini ifade etmektedir. Genellikle kadın-erkek ilişkisini ve üremeyi simgelemektedir (Erbek, 2002: 15). Eli belinde, koçbaşı-koçboynuzu, yıldız, pıtrak, bukağı gibi birçok motif dokumalarımızda bereketin sembolüdür.

Fotoğraf 18. Bereket Motifli Tasarım (Zeynep Balkanal)

SONUÇ

Çalışmamızda geleneksel sanatlarımızdan kilim sanatı motifleriyle, kaat'ı sanatı ise tekniği ile yer almıştır. Kaat'ı sanatı halk nezdinde bilinirliğini neredeyse tamamen kaybetmiştir. Kilimler ise teknolojiye yenik düşmüş ya makinelerde üretilir olmuş ya da farklı halı çeşitlerine yerlerini bırakmıştır. Yapılan tasarımlarda her iki sanat dalına da yer verilmiş ve satılabilir bir ürün ortaya çıkmıştır. Bu tasarımlar sayesinde hem kaat'ı sanatımız hem de kilim motiflerimiz bir arada tanıtılmaya çalışılmıştır. Bir sanatın yaşaması onu yapan kişilerin bu uğraştan ekonomik getiri elde etmeleri ile mümkün olmaktadır. Bu yüzden geleneksel el sanatlarımız yaşatılmak isteniyorsa çağdaş bazı dokunuşlara ihtiyaç vardır. Bu tip çalışmaların çoğaltılması belirtilen amaca hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- Akpınarlı, H. F. (2011). "Osmanlı Dokumalarında Kuş Motifinin İncelenmesi", *CİEPO-18 Erken-Osmanlı ve Osmanlı Araştırmaları*, Uluslararası Komitesi-15. 25-30 Ağustos 2008, s. 23-36, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne.
- Akpınarlı, H. F. ve Arslan, A. (2018). İç Anadolu Bölgesi Düz Dokuma Yaygıllardaki Figürlü Bezemelerin İncelenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22.
- Arioğlu, İ. E. ve Aydoğdu Atasoy Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (16) 109-126. ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9058, Ankara-Turkey.
- Bayraktaroğlu, S. (1991). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Halı-Kilim Tesbit ve Tescil Çalışmaları. acikerisim.fsm.edu.tr: 8080/xmlui/bitstream/handle/ 11352/895/Bayraktaroğlu.pdf. (30. 03. 2018)
- Çakmakoglu Kuru, A. (2017). Anıtkabir'deki Renkli Taş Süslemeler-İkonografik Bir Yaklaşım-. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVI/1, Nisan, ISSN 1300-5707.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Antropoloji-Arkeoloji-Mitoloji Dizisi: 10, 1. Basım, Kabalca Yayınevi, ISBN: 975-8240-11-0, İstanbul.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ISBN: 9751612829, 1. Baskı, Ankara.
- Deniz, B. (2010). Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Bazı Motiflerin İsimlendirilmesi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5 (3) Antalya.
- Durul, Y. (1974). "Anadolu Kilimlerinin Teşhisi ve İmler", *Birinci Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Durul, Y. (1987). *Türk Kilim Motifleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Etikan, S. (2007). "Seccade Halılarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri", *ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Etikan, S. ve Kılıçarslan, H. (2012). Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi. *ART-E SDÜ Güzel Sanatlar Hakemli Dergisi*, Kasım-Aralık, Sayı: 10, ISSN: 1308-2698, Isparta.
- Erbek, G. (1986). *Anadolu Motifleri Sergisi Sergi Kataloğu*, İzmir Resim ve Heykel Müzesi, İzmir Alman Kültür Merkezi.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbrahimgil, M. (2002). *Makedonya'da Türk Mimarisinde Görülen Sembolik Motifler*, Ankara.
- Karahan, R. (1992). *Konya Müzelerinde Bulunan Kilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Konuk, M. (2009). *Karaman ve Çevresindeki Dokumalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- MEGEP (2011). *İnsan Figürlü Motif Çizimi*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mesara, G. (1998). *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı (Katrı)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 215, Sanat Dizisi: 35, Minpa Basımevi, Ankara.
- Mülayim, S. (1998). "Tanımsız Figürlerin İkonografisi", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs, Kayseri. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Ankara.
- Ölmez, N. F. ve Aydoğan, E. (2008). "Yurtpınar (Antalya) Yöresi Dokumaları", 38. *ICANAS Kongresi 10-15 Eylül 2007-Ankara, Bildiriler-Maddi Kültür*, II. Cilt, T. C. Başbakanlık Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Önlü, N. (2004). Tasarımda Yaratıcılık ve İşlevsellik Tekstil Tasarımındaki Konumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Erzurum.

- Özdemir, M. (2012). Türk Kitap Süsleme Sanatlarında Uygulanan Katı Tekniğinin Deri Ürünlerde Kullanımı. *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.
- Özönder, H. (2003). *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya.
- Sevim, K. ve Canay, A. (2013). Anadolu'da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukağı Motifi ve Bu Motiften Çıkan Seramik Çalışmalar. *İdil Sanat Dergisi*, 2(6), 60-70.